

Słowo wstępne

Zarządzanie populacjami gatunków rzadkich i zagrożonych, mających tak ogromne wymagania przestrzenne jak duże ssaki drapieżne, wymaga ścisłej współpracy krajów, które dzielą wspólną populację transgraniczną. W obrębie Unii Europejskiej zasady te reguluje Dyrektywa Siedliskowa oraz opracowane na zlecenie Komisji Europejskiej *Poradniki dla planów zarządzania populacjami dużych drapieżników w Europie (Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe)*. Każde działanie podjęte przez jedno państwo w stosunku do „swojej części populacji” ma wpływ na żywotność populacji danego gatunku w kraju sąsiednim. Szczególnie, gdy są to działania prowadzące do znaczącego zmniejszenia liczebności i zasięgu tego gatunku. Populacja wilka w Polsce jest połączona i ściśle zależna od populacji tego drapieżnika w Rosji, na Litwie, Białorusi, Ukrainie i Słowacji. Niestety, u żadnego ze wschodnich i południowych sąsiadów Polski gatunek ten nie jest chroniony. Powoduje to, iż nasza chroniona populacja jest źródłem uzupełniania ubytków powstałych w wyniku odstrzałów lub tępienia wilków w krajach ościennych. Ma to istotny wpływ na stan i dynamikę liczebności populacji tego gatunku w Polsce. W pierwszych miesiącach 2010 roku Rada Ministerstwa Zasobów Naturalnych i Ochrony Środowiska Republiki Białorusi zatwierdziła „Plan zarządzania populacją wilka w Republice Białorusi” i przedstawiła go Komisji Europejskiej wraz z wnioskiem o uchylenie na jego podstawie zakazu importu trofeów myśliwskich z wilków z Białorusi do krajów UE. Zakaz ten, w oparciu o przepisy Konwencji Waszyngtońskiej (CITES) i wspólnotowe regulacje dotyczące ochrony zagrożonych gatunków poprzez regulację handlu nimi, wprowadzono m.in. w związku z brakiem na Białorusi właściwego planu ochrony i zarządzania tym gatunkiem. Działająca przy Komisji Europejskiej Grupa do spraw Przeglądu Naukowego (wspólnotowy organ naukowy ds. CITES) w maju 2010 roku negatywnie zaopiniowała ten plan, zwracając m.in. uwagę na konieczność konsultacji z zainteresowanymi krajami sąsiednimi. Stąd wniosek władz Białorusi i przedstawienie stanowiska władz polskich w odniesieniu do tego dokumentu. Poniżej przedstawiona jest opinia w tej sprawie, przygotowana w imieniu Państwowej Rady Ochrony Przyrody przez jej Komisję ds. Ochrony Zwierząt i Komisję ds. CITES. Na jej podstawie 16 września 2010 roku Główny Konserwator Przyrody Janusz Zaleski przedstawił stronie białoruskiej (i do wiadomości Komisji Europejskiej) negatywną opinię Ministerstwa Środowiska na temat tego planu.

dr Sabina Pierużek-Nowak
Prezes Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”
członkini Państwowej Rady Ochrony Przyrody

Opinia na temat „Planu zarządzania populacją wilka w Republice Białorusi”

Niniejszą opinię przedstawiają wspólnie Komisja PROP ds. ochrony zwierząt i Komisja PROP ds. CITES na prośbę przekazaną przez Departament Ochrony Przyrody Ministerstwa Środowiska w dniu 22 lipca 2010 roku.

Dokument o nazwie „Plan zarządzania populacją wilka na Białorusi” jest planem drastycznej redukcji populacji tego gatunku. Zakłada on eliminację ponad 60% wilczych watah i ingerencję w pozostałe grupy rodzinne, przy wykorzystaniu metod, z których część

powszechnie uważana się za niehumanitarne, sprzeczne z zasadami ochrony przyrody i które powinny być zabronione na mocy przepisów prawa międzynarodowego. W naszej ocenie redukcja w zaplanowanej skali będzie miała negatywny wpływ na stan ochrony subpopulacji wilka w Polsce, w części obejmującej co najmniej północno-wschodnią Polskę (37% polskiej populacji tego gatunku).

W związku z powyższym wymienione wyżej Komisje PROP wyrażają **negatywną opinię**

na temat przedstawionego do oceny dokumentu i uważają, że jego przyjęcie i wdrożenie przez władze białoruskie nie może stanowić podstawy do zniesienia zakazu importu z Białorusi do Unii Europejskiej trofeów myśliwskich z wilka. Ze względu na potencjalne zagrożenie stwarzane przez ten Plan dla populacji gatunku żyjącej w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej należy podjąć negocjacje ze stroną białoruską zmierzające do korekty tych planów.

Uzasadnienie

Docelowa liczebność populacji wilka na Białorusi. Przedstawiony do zaopiniowania Plan zakłada zmniejszenie liczebności wilków na Białorusi z 195 grup rodzinnych (watah) do 72 watah. Jest to blisko trzykrotna redukcja (o 63%). Według Planu w zinwentaryzowanych tam 195 watach bytuje około 834 wilków, co wskazuje na średnią liczebność w grupie wynoszącą 4,3 osobnika. Jest to zbieżne ze średnią wielkością watah w Polsce wynoszącą 4–5 osobników (Jędrzejewski i in. 2002; Nowak i in. 2008) i typowe dla populacji, dla których głównym składnikiem diety są jelenie, dziki i sarny. Przedstawiona w Planie docelowa liczebność wilków na Białorusi – 504 osobniki, przy liczbie watah ograniczonej do 72 jest naszym zdaniem liczbą zawyżoną. Wyniosłaby ona według naszych wyliczeń około 310 osobników (dla wielkości watah wynoszącej 4,3 osobnika). Autorzy Planu piszą wprawdzie, że liczba 504 określa liczebność wilków po rozrodzie („liczebność postreproduktywna”), tzn. razem ze szczeniętami, jednak dla prawidłowej oceny założeń i skutków wdrożenia Planu należałoby wskazać faktyczną docelową liczebność populacji, najlepiej stan liczebny pod koniec zimy. Umożliwi to porównanie z liczebnością sprzed redukcji. Jest to tym bardziej uzasadnione, że Plan zakłada aktywne ograniczanie wielkości większości z pozostawionych watah do poziomu 3–4 osobników.

Porównując powierzchnię lasów na Białorusi (38,9% powierzchni kraju, około 80 700 km²) z powierzchnią lasów w Polsce (ok. 91 000 km²), a także liczbę mieszkańców, która jest cztero-

krotnie mniejsza na Białorusi, można założyć, że na Białorusi istnieją warunki porównywalne do warunków w Polsce, jeśli chodzi o dostępność siedlisk dla wilków. W oparciu o opracowany w Zakładzie Badania Ssaków PAN w Białowieży model przydatności siedlisk dla wilków (Jędrzejewski i in. 2008) w Polsce takie siedliska zajmują około 73 400 km² i potencjalnie mogłyby „pomieścić” około 1540 wilków. Z wyników inwentaryzacji wilka i rysia w nadleśnictwach i parkach narodowych wynika, że obecnie zaledwie połowa tych siedlisk jest w Polsce zasiedlona przez wilki, a populacja liczy około 136 watah i blisko 615 osobników (<http://bison.zbs.bialowieza.pl/wilkrys/news.shtml>). Biorąc pod uwagę zasoby leśne Białorusi wydaje się więc, że założona w Planie redukcja populacji wilka jest nieuzasadniona, a na pewno zbyt drastyczna. Zachodzi obawa, że będzie to miało negatywny wpływ na stan populacji tego gatunku także w Polsce.

Uzasadnienie dla redukcji populacji. Założona w Planie znacząca redukcja populacji wilka nie ma dostatecznego uzasadnienia gospodarczego czy społecznego. Plan wskazuje trzy główne powody zabijania wilków na Białorusi: (1) szkody wśród gatunków łownych; (2) szkody w hodowli zwierząt gospodarskich oraz (3) rozprzestrzenianie wścieklizny. Zwierzęta łowne zabijane przez wilki na Białorusi (Załącznik) są naturalnym komponentem diety tych drapieżników w Europie (Okarma 1995). W świetle badań naukowych, drapieżnictwo wilków na dzikich zwierzętach kopytnych nie powinno być traktowane jako szkody, lecz jako przejaw naturalnych oddziaływań pomiędzy gatunkami w ekosystemach leśnych. Nie może to zatem stanowić uzasadnienia dla zabijania drapieżników. Plan jednocześnie wskazuje m.in. na pozytywny wpływ drapieżnictwa wilków na jakość populacji zwierząt łownych (wzrost masy ciała i jakości trofeów), a także na ograniczanie populacji lisów i jenotów odpowiedzialnych za szkody wśród drobnych zwierząt łownych. Paradoksalnie, ten pozytywny wpływ ulegnie znaczącemu ograniczeniu w wyniku redukcji liczby wilków. Jeśli chodzi o szkody wśród

zwierząt gospodarskich, to trudno ocenić, czy uzasadniony jest tak drastyczny odstrzał, ponieważ w Planie nie podano żadnych danych na temat wielkości tych szkód, ani stosowania innych niż odstrzał metod zapobiegania szkodom. W Planie nadmienia się ponadto, że drapieżnictwo wilków na bobrach może się przyczynić do zmniejszenia szkód wyrządzonych przez ten gatunek w rolnictwie i leśnictwie, a zatem planowana redukcja wilków spowoduje ograniczenie tej pozytywnej roli.

Rozprzestrzenianie wścieklizny przez wilki również nie jest dostatecznym uzasadnieniem dla redukcji populacji. Podstawowym sposobem zwalczania wścieklizny są szczepienia profilaktyczne (por. Kallio-Kokko i in. 2005). Natomiast odstrzały stosuje się w odniesieniu do osobników wykazujących objawy zakażenia, a nie wobec całej populacji. Nieuzasadniona jest zatem tak drastyczna eliminacja liczby wilków z powodu potencjalnego zagrożenia wścieklizną, tym bardziej że rocznie stwierdza się na Białorusi przeciętnie tylko 14 przypadków wścieklizny u wilków (co dotyczy zaledwie 1,7% całej populacji) i nie zanotowano wypadków śmiertelnych wśród ludzi mających kontakt z takimi osobnikami. Ponadto w Planie wskazano na rolę wilków w zapobieganiu ekspansji wścieklizny poprzez eliminowanie przez nie znacznej liczby jenotów i lisów – głównych wektorów wścieklizny na Białorusi, co stoi w sprzeczności z uzasadnieniem redukcji.

Obszary redukcji populacji. Plan wyszczególnia 4 kategorie „środoisk”, w których założono różne sposoby „gospodarowania” populacją wilków: kategoria I – obszary stosunkowo mocno zagospodarowane, z ponad 50-procentowym udziałem terenów rolniczych; kategoria II – obszary chronione o powierzchni przekraczającej 400 km²; kategoria III – obszary o dużym (ponad 80%) udziale lasów i innych naturalnych ekosystemów, kategoria IV – obszary w połowie zalesione i w połowie użytkowane rolniczo. W tych kategoriach środowisk planuje się różne natężenie działań: od całkowitej eliminacji watah na obszarach o kategorii I poprzez eliminowanie znacznej części watah i ograniczenie wielkości

pozostałych grup rodzinnych do pary rodzicielskiej i jednego lub dwóch szczeniąt (model 2+1, lub 2+2) na obszarach o kategorii III i IV. Tylko na obszarach kategorii II, a zatem na terenach chronionych o powierzchni większej niż 400 km², przewidziane jest zachowanie wszystkich watah, z możliwością redukcji liczby wilków w grupie rodzinnej, gdy zagęszczenie na obszarze chronionym przekroczy 2–2,5 osobników na 100 km². Oznacza to, że maksymalna wielkość grupy nie będzie tam mogła przekroczyć 5–6 osobników. Obszary te będą zawierać docelowo 19 watah. Niestety nie wykazano ogólnej powierzchni takich obszarów chronionych oraz łączności pomiędzy nimi, nie można więc ocenić, czy możliwe tam będzie zachowanie liczby watah gwarantujących żywotność metapopulacji. Na obszarach kategorii III redukcja liczby i wielkości watah jest całkowicie nieuzasadniona, gdyż są to optymalne siedliska dla wilków, z ponad 80% lesistością i brakiem szkód w inwentarzu. Zgodnie z Planem, jedynym argumentem przemawiającym za drastyczną redukcją wilków jest ich drapieżnictwo na dzikich zwierzętach kopytnych, które są zwierzętami łownymi w leżących tam obwodach łowieckich. Natomiast w obszarach kategorii IV eliminację większości watah uzasadnia się „dużymi”, aczkolwiek nieopartymi żadnymi liczbami, szkodami w inwentarzu, co również nie pozwala na ocenę zasadności takiego sposobu zarządzania populacją.

Metody redukcji populacji wilków. W Projekcie brakuje informacji zarówno o dozwolonych na Białorusi metodach zabijania wilków, jak i wzmianki, czy istnieje jakikolwiek okres ochronny dla gatunku. Wspomniano jedynie o polowaniach prowadzonych w sezonie zimowym i planowanej eliminacji szczeniąt w okresie od maja do czerwca. Założone w Planie metody redukcji populacji wilków poprzez wyszukiwanie i likwidację miotów są bardzo kontrowersyjne i niezgodne z ratyfikowanym przez Polskę prawem Międzynarodowym i przepisami Unii Europejskiej:

- Art. 6 Konwencji o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk sporządzonej w Bernie dnia 19

września 1979 roku (Konwencja 1979) zakazuje umyślnego uszkodzenia lub niszczenia miejsc rozrodu lub odpoczynku oraz umyślnego niepokojenia dzikich zwierząt, zwłaszcza w okresie rozrodu oraz wychowu młodych;

- Art. 12 Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory zakazuje celowego płoszenia chronionych przez Dyrektywę gatunków, w szczególności podczas okresu rozrodu i wychowu młodych (Dyrektywa 1992).

Wpływ na populację wilka w Polsce.

W Planie nie dokonano transgranicznej oceny wpływu odstrzałów wilków na Białorusi na populację tego drapieżnika w krajach sąsiednich. Zalecenia takie znajdują się m.in. w:

- preambule oraz art. 1, 10 i 11 Konwencji Berneńskiej;
- rekomendacji Komitetu Stałego Konwencji Berneńskiej nr 115 z 2005 roku (Recommendation 2005) dotyczącej ochrony i zarządzania transgranicznymi populacjami dużych drapieżników;
- podręczniku sporządzania planów zarządzania dużymi drapieżnikami na poziomie populacyjnym (Linnell i in. 2008).

Obecnie terytoria 9 z 136 watah zinwentaryzowanych w Polsce w 2009 roku (6,6% krajowej populacji) bezpośrednio graniczą z Białorusią lub nawet wykazują transgraniczny charakter. Trzydzieści watah (22%) zajmuje terytoria w strefie do 80 km od granicy, a 50 watah (37%) bytuje w północno-wschodniej Polsce – obszarze swobodnej wymiany osobników z krajami sąsiednimi: Białorusią i Litwą (<http://bison.zbs.bialowieza.pl/wilkry/news.shtml>). Zgodnie z dołączoną do Planu mapą, w sąsiadujących z Polską obwodach grodzieńskim i brzeskim bytują obecnie 52 watahy, a dopuszcza się obecność tylko 16 grup, w tym 4 w obszarach chronionych (w białoruskiej części Puszczy Białowieskiej). Badania genetyczne populacji wilka w Europie Środkowej i Wschodniej, prowadzone przez pracowników Zakładu Badania Ssaków oraz Muzeum

i Instytut Zoologii PAN, wykazały pokrewieństwo pomiędzy watahami wilków występującymi w Polsce i na Białorusi. Należy zatem traktować subpopulacje w tych krajach oraz na Litwie, Łotwie, w Rosji i Estonii za części tej samej większej wschodnioeuropejskiej populacji wilka. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że redukcja liczebności wilka na Białorusi będzie miała znaczący wpływ na populację bytującą w Polsce (Jędrzejewski, Bereszyński 2004).

Badania radiotelemetryczne wilków przeprowadzone w Puszczy Białowieskiej wykazały częste wędrówki oznakowanych osobników, a nawet całych watah przez granicę polsko-białoruską, co stanowi realne zagrożenie dla polskiej populacji wilków w okresach intensywnych polowań w białoruskiej części Puszczy. Prawdopodobnie osobniki ze wszystkich 30 watah bytujących w strefie przygranicznej (80 km) odbywają regularnie takie wędrówki. Przykład wilka z populacji niemieckiej, odłowionego w Saksonii i zaopatrzonego w nadajnik GPS GSM, który w ciągu trzech miesięcy przewędrował przez całą Polskę, by w końcu po pokonaniu 1300 km dotrzeć na Białoruś (skąd pochodzi ostatnia informacja z jego lokalizacją), wskazuje, że taki proces może dotyczyć znacznie większej części naszej krajowej populacji. Badania prowadzone w Beskidzie Żywieckim wykazały, że wielkość tamtejszej populacji wilka nie zwiększała się, pomimo ochrony gatunkowej, ponieważ odstrzały wilków w Słowacji (bez ustalonych limitów) wywołują zjawisko „wysysania” młodych, gotowych do dyspersji osobników z Beskidów na teren słowackich Karpat, gdzie co roku jest sporo wolnych terytoriów po rozbitych watahach. Podobny proces może zachodzić w obszarze transgranicznym pomiędzy Polską a Białorusią. Po zwiększeniu przewidzianych w „Planie zarządzania...” odstrzałów wilków na Białorusi polska populacja będzie źródłem odtwarzania stale redukowanej populacji białoruskiej. W zależności od nasilenia redukcji będzie to oddziaływać nie tylko na populację wilka w północno-wschodniej Polsce, lecz także ograniczy możliwości rekolonizacji przez wilki zachodniej Polski.

Badania genetyczne wskazują, że to właśnie północno-wschodnia Polska, z uwagi na funkcjonowanie korytarzy ekologicznych, jest głównym źródłem osobników migrujących do zachodniej Polski. Badania ekologiczne i analizy DNA wykazały, że intensywne odstrzały wilków wpływają niekorzystnie nie tylko na liczebność populacji, lecz także na jej strukturę socjalną (niekorzystny stosunek liczby osobników żyjących w watach do osobników samotnych), strukturę wiekową (przewaga młodych i niedoświadczonych osobników w populacji), „jakość” watach (przyłączanie się niespokrewnionych osobników do rozbitych watach zaburza strukturę socjalną i więzi w grupie rodzinnej, upośledzając jej funkcjonowanie i zdolności łowieckie), wielkość watach (ograniczanie się grup rodzinnych do pary niedoświadczonych osobników, co skutkuje gorszym sukcesem łowieckim i mniejszą przeżywalnością miotów) oraz strukturę przestrzenną (niestabilność terytoriów). Zaplanowana w Planie eliminacja części watach z siedlisk optymalnych dla wilków (tereny o dużej lesistości) i preferowanie modelu watach 2+1 lub 2+2 będą sprzyjać powstawaniu „waku-

jących” terytoriów, przyłączania się migrantów z Polski do ocalałych po eksterminacji członków watach i akceptacji przez małe watahy obcych osobników. Procesy te mogą prowadzić także do zwiększenia się poziomu szkód powodowanych przez wilki w inwentarzu, z uwagi na upośledzenie możliwości skutecznego polowania na dzikie zwierzęta kopytne – a więc do efektów przeciwnych niż zakładane. Przykładem może być Słowacja, gdzie pomimo polowań na wilki bez limitów odstrzałów, szkody w inwentarzu powodowane przez te drapieżniki są znacznie większe niż w Polsce. Zjawisko to może też dotknąć polskie watahy objęte wpływem odstrzałów na Białorusi.

prof. dr hab. Andrzej Bereszyński
– przewodniczący PROP

i członek Komisji Ochrony Zwierząt PROP

prof. dr hab. Wanda Olech-Piasecka – przewodnicząca Komisji Ochrony Zwierząt PROP

dr Andrzej Kepel – przewodniczący Komisji PROP
ds. CITES

dr Sabina Pierużek-Nowak – członkini Komisji Ochrony Zwierząt PROP

PIŚMIENICTWO

- Dyrektywa 1992. Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory.
- Jędrzejewski W., Bereszyński A. 2004. Wilk *Canis lupus* (L., 1758). W: Adamski P., Bartel R., Bereszyński A., Kepel A., Witkowski Z. (red.). Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa: 386–394.
- Jędrzejewski W., Jędrzejewska B., Zawadzka B., Borowik T., Nowak S., Mysłajek R.W. 2008. Habitat suitability model for Polish wolves *Canis lupus* based on long-term national census. *Anim. Conserv.* 11: 377–390.
- Jędrzejewski W., Nowak S., Schmidt K., Jędrzejewska B. 2002. Wilk i ryś w Polsce – wyniki inwentaryzacji w 2001 roku. *Kosmos* 51: 491–499.
- Kallio-Kokko H., Uzcategui N., Vapalahti O., Vaheri A. 2005. Viral zoonoses in Europe. *FEMS Microbiol. Rev.* 29: 1051–1077.
- Konwencja 1979. Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk sporządzona w Bernie dnia 19 września 1979 roku.
- Linnell J., Salvatori V., Boitani L. 2008. Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission.
- Nowak S., Mysłajek R.W., Jędrzejewska B. 2008. Density and demography of wolf *Canis lupus* population in the western-most part of the Polish Carpathian Mountains, 1996–2003. *Folia Zool.* 57: 392–402.
- Okarma H. 1995. The trophic ecology of wolves and their predatory role in ungulate communities of forest ecosystems in Europe. *Acta Theriol.* 40: 335–386.
- Recommendation No. 115 (2005) on the conservation and management of transboundary populations of large carnivores. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Standing Committee.
<http://bison.zbs.bialowieza.pl/wilkrys/news.shtml>